

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора філологічних наук,
професора кафедри історії української літератури, теорії літератури і
літературної творчості

Інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Романенко Олени Віталіївни

на дисертацію

Кулакевич Людмили Миколаївни

«Жанрові стратегії української авантюрно-пригодницької прози першої третини
XX століття»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук
зі спеціальності 10.01.01 – українська література

Перша третина XX століття – унікальний період в розвитку української літератури, коли жваві літературні дискусії поєднувалися із цікавими жанровими відкриттями вітчизняних письменників, коли молоді автори прагнули експериментувати, а читачі отримували розмаїття цікавих творів. Об'єктивна оцінка усіх аспектів цього періоду – одне із цікавих завдань сучасного літературознавства, яке отримує нагоду не тільки осмислити оригінальні тенденції у розвитку тематики, проблематики і жанрів, але й розширити горизонти застосування термінології. Зрештою, такі дослідження дають змогу простежити: коли і як в українській літературі відбувається зародження і становлення таких жанрових модифікацій, як детектив, шпигунський роман? як розвивалася фантастика та ін.? чи можна до творів, написаних в першій третині XX століття Юрієм Смоличем («Господарство доктора Гальванеску», «Останній Ейджвуд»), Ю. Шовкопляса («Проникливість лікаря Піддубного»), О. Слісаренка («Чорний Ангел», «Князь Барцїла») та ін. застосувати такі жанрові визначення, як екшн, детективний серіал, трилер, фантастична повість та ін.? чому цей період позначений такою активною увагою до авантюрно-пригодницького компонента прози? Відповіді на ці питання – у полі уваги Людмили Миколаївни Кулакевич, чие дослідження на тему «Жанрові стратегії української авантюрно-пригодницької прози першої третини XX століття» є потужним внеском у вивчення цього історичного періоду.

Це цілісне і системне дослідження з оригінальним авторським поглядом на обрану тему. Дослідниця обрала цікавий методологічний підхід: від уточнення та осмислення теоретичних аспектів поняття «авантюрний», «пригодницький» як літературознавчих категорій – до детального філологічного аналізу творів української літератури, написаних в першій третині ХХ століття. Вражає розмаїття підібраних художніх творів. Серед них – і неодноразово проаналізовані в українському літературознавстві романи і повісті Майка Йогансена, А. Кашенка, А. Чайковського, і ті, які майже не привертали увагу дослідників (романи Л. Чернова, окремі твори Ю. Смолича, Ю. Шовкопляса, О. Слісаренка та ін.). Це є незаперечною цінністю дисертації, бо розширює уявлення про історію літературного процесу ХХ століття, дає можливість осмислити його як цілісне явище, без упереджених оцінок, з увагою до творів – як популярних, так і фактично призабутих.

Найперше впадає в око ґрунтовність та системність ідей Людмили Кулакевич: її науковий пошук спрямований від загальних міркувань – до аналізу конкретних прикладів, а далі – до узагальнень та концептуальних висновків про перспективи обраної теми. Це дає змогу не тільки окреслити загальнотеоретичну модель авантюрно-пригодницької прози першої третини ХХ століття (цьому питанню присвячено перший розділ), але й описати та запропонувати майбутнім дослідникам такі аспекти та вектори наукового пошуку, які поглиблюють і розширюють горизонти дослідження. Така модель наукового пошуку дуже продуктивна, вона дає можливість сформулювати основні ідеї у полі не тільки теоретичному, але й практичному, поєднати теоретичні міркування і практику філологічного аналізу.

У першому розділі – «Жанрова природа авантюрно-пригодницької літератури: теоретичний аспект» – представлена авторська теоретична модель. Дослідниця конкретизує семантичні поля таких термінів, як «пригода», «авантюра», «авантюрний», «пригодницький твір», «авантюрно-пригодницький твір». І це дуже важливий внесок у розвиток теоретичних аспектів, Людмила Кулакевич, творчо використовує ідеї Ю. Коваліва, Т. Гребенюк, С. Філоненко, В. Топорова, М. Бахтіна та ін., активно аналізує теоретичні праці, які виходили

друком в першій половині ХХ століття, залучає до аналізу міркування західноєвропейських учених.

Цей розділ засвідчує високий рівень фахового мислення дослідниці, її готовність до створення власних оригінальних концепцій, творчого осмислення міркувань українських дослідників та ідей зарубіжних літературознавців. Теоретична модель, сформульована у цьому розділі, визначальна для усього дослідження. Проблемно-аналітичний підхід в теоретичній частині дисертації засвідчує уміння Людмили Кулакевич систематизувати та класифікувати матеріал, а найважливіше – робити власні ґрунтовні і переконливі висновки. Так, цілковито можна погодитися із авторкою та її висновками про жанрову природу авантюрно-пригодницької прози.

Важливим аспектом у формуванні ідей Людмили Кулакевич є наступні розділи. Так, у другому розділі – «Жанрова своєрідність української історико-пригодницької прози» – увага дослідниці зосереджена вивченні авантюрно-пригодницької складової у творах на історичну тематику. Увагу дослідниці привертають чотири художніх твори: А. Каценка «Зруйноване гніздо», Вал. Злотопольця та І. Федіва «Життя та дивовижні пригоди козака Миколи на безлюдному острові», А. Чайковського «На уходи», О. Назарука «Роксоляна, жінка халіфа й падишаха Сулеймана Великого, завойовника і законодавця». Їх вона аналізує як приклади – українського фронтиру, української робінзонади, українського істерну, а також моделі казки. Глибокі теоретичні міркування, пильні спостереження над текстами, цікаві висновки та оригінальний погляд на літературний процес – ось ці риси визначають особливості викладу матеріалу у другому розділі дисертації. Висновки дослідниці стосуються важливих тенденцій розвитку української літератури першої половини ХХ століття: увага до творів на історичну тематику, ліро-епічний виклад матеріалу, зображення національної складової культури, української ментальності, що дає змогу письменникам створити такі жанрові модифікації, які привертають увагу читача, тримають його увагу в напрузі, змальовують персонажів у колі авантюрно-пригодницьких перипетій.

Третій розділі – «Розвиток інтермедіальних жанрів в українській літературі доби розстріляного Відродження» – присвячений аналізу творів Майка Йогансена, Юрія Смолича, Івана Дніпровського, Семена Скляренка. Провідна ідея дослідниці – «українська література експлуатує естетику кіно» для створення захопливих сюжетів та сюжетних модифікацій. Усі підрозділи третього розділу – цікавий приклад поєднання глибоких теоретичних міркувань та пильного аналізу художніх творів. Широта наукового мислення дослідниці дає їй можливість зробити цікаві висновки щодо жанрової природи обраних для аналізу творів: так, повість Майка Йогансена «Пригоди Мак-Лейстона, Гаррі Руперта та інших» визначено як український друкований серіал, «Подорож ученого доктора Леонардо і його майбутньої коханки Альчести у Слобожанську Швайцарію» – як перший український травелог, роман Юрія Смолича «Останній Ейджевуд» класифіковано як український екшн, як і твір І. Дніпровського «Заради неї», окремо проаналізовано крутість сюжету модифікації в творчості С. Скляренка. Власне, цей розділ дає змогу дослідниці продемонструвати продуктивність обраного методологічного підходу.

Четвертий розділ «Інсталяція адреналінових жанрів в українській літературі першої третини ХХ століття» присвячено аналізу неоготичних, детективних, шпигунських тенденцій у розвитку авантюрно-пригодницької прози у творах Гео Шкурупія, Ю. Шовкопляса, О. Досвітнього, Ю. Смолича, Ю. Шпола. Ідеї та висновки цього розділу підтверджують спадкоємність у розвитку детективу, шпигунського роману, українського горору та ін. Відтак уявлення про історію української літератури ХХ століття стають цілісними, системними.

П'ятий розділ дисертації – «Становлення української фантастики» – розкриває особливості розвитку української фантастики як окремого літературного жанру у творчості О. Слісаренка, Ю. Смолича, Л. Чернова. Жарові модифікації фантастичної прози осмислено як розвиток авантюрно-пригодницьких компонентів такої прози. Авторка ці тенденції пов'язує із художніми експериментами і пошуками у координатах хронофантастики, українського трилеру, робінзонади та ін.

Дисертація завершена висновками, в яких систематизовано усі ідеї й представлено цілісний погляд на розвиток авантюрно-пригодницької прози першої половини ХХ століття. Висновки до дисертації – науково вмотивовані, переконливі, відповідають змістові роботи. Дисертантка переконливо засвідчила своє уміння систематизувати ідеї своїх попередників та формулювати власні науково достовірні та переконливі дефініції, вільно оперувати вмотивованими методологічними підходами. Дисертація Людмили Кулакевич «Жанрові стратегії української авантюрно-пригодницької прози першої третини ХХ століття» розширює горизонти досліджень у цій царині, поглиблює уявлення про природу авантюрно-пригодницької прози, її витoki та перспективи розвитку.

Окремо варто зазначити легкість і глибину наукового стилю дисертантки, ясність думки у дисертації поєднується із лаконічністю висловлювання, запропоновані дефініції цілком відповідають академічному енциклопедичному рівню, твердження і висновки є аргументованими, переконливими і докладними.

Автореферат дисертації відображає концептуальні ідеї та висновки дисертації, яка апробована належним чином – в монографії, а також 30 одноосібних статтях (із них 18 у наукових фахових виданнях України, п'яти – у статтях в іноземних виданнях, а також семи додаткових публікаціях).

Однак є кілька дискусійних аспектів, які варто обговорити окремо:

1. Теоретичні міркування щодо жанрової природи авантюрно-пригодницької прози варто доповнити міркуваннями та ідеями Дж. Кемпбелла із праці «Герой з тисячею облич», адже висловлені в ній міркування щодо мономіфу, пригод персонажа коорелюють із ідеями дисертантки, й тільки б увиразнили запропоновану концепцію розвитку авантюрно-пригодницьку прози. Крім того, запропонована теоретична модель також могла бути б доповнена міркуваннями Умберто Еко про поетику «відкритого / закритого твору», «серійний роман» (див. працю «Роль читача») та розвиток серійної прози у світовому літературному процесі.
2. Міркування щодо жанрових особливостей повісті Майка Йогансена «Подорож ученого доктора Леонардо і його майбутньої коханки

Альчести у Слобожанську Швайцарію» варто доповнити висновками Мадлен Шульгун щодо тенденцій розвитку жанру подорожі, викладеними у дисертації «Метажанр подорожі в контексті перехідного художнього мислення (кінець XX – поч. XXI ст.)». Це поглибило теоретичну модель жанру, запропоновану дисертанткою.

3. Варто було б чіткіше розрізнити поняття «адреналіновий жанр», «адреналіново-пригодницький жанр».

Однак ці міркування не применшують теоретичного і практичного значення дисертації Людмили Миколаївни Кулакевич, яка є вагомим внеском у розвиток ідей та концепцій українського літературознавства, пропонує оригінальний погляд на літературний процес першої третини XX століття.

Концептуальні ідеї дисертації, актуальність запропонованої теми, реалізація завдань і обрана методологічна стратегія дають змогу констатувати, що дисертація «Жанрові стратегії української авантюрно-пригодницької прози першої третини XX століття» Людмили Миколаївни Кулакевич повністю відповідають профілю спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук Д 26.133.03 Київського університету імені Бориса Грінченка, вимогам пп. 9–10 та 12–13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. за № 567 (зі змінами, внесеними Постановою кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 року, № 656), а Людмили Миколаївни Кулакевич заслуговує на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, доцент,

професор кафедри історії української літератури,

теорії літератури і літературної творчості

Інститут філології

Київського національного

університету імені Тараса Шевченка

НАУКОВИЙ СЕКРЕТАР НАДЧ
НАУКОВА РАДА
04.04.2021р.

О.В. Романенко